

УДК 343.221:343.974

Вознюк Андрій Андрійович – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем розкриття та розслідування злочинів Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації

У статті досліджуються кримінально-правові проблеми поняття та ознак структурної частини злочинної організації.

Ключові слова: співучасть, злочинна організація, ієрархічність, структурна частина, організатор, виконавець.

Сучасні умови протидії злочинам, учиненим злочинними організаціями, вимагають ґрунтовного дослідження кримінально-правових ознак цієї форми співучасті. Практично, єдиною ознакою, що дозволяє розмежувати організовану групу і злочинну організацію є ієрархічність об'єднання [1, С. 41]. Ієрархічність злочинної організації в окремих випадках характеризує її поділ на структурні частини [2, С. 90]. Так, відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, злочинна організація може складатися як із членів, так і структурних частин. Однак визначення поняття “структурна частина” у законодавстві відсутнє, а у спеціальній юридичній літературі не досягнуто єдності щодо його розуміння.

Окремі аспекти кримінально-правової характеристики структурних частин злочинної організації у теорії кримінального права досліджували П. В. Агапов, Л. Д. Гаухман, Л. М. Демидова, Г. П. Жаровська, С. В. Максимов, П. С. Матишевський, М.І. Мельник, А. Мондохонов, В. А. Робак, К. Н. Сермавбрін, І. К. Туркевич, Є. В. Фесенко, У. А. Хасієв, Ю. А. Цветков, І. В. Щедров та інші вчені, однак це питання так і не знайшло свого однозначного вирішення і на практиці досить часто виникають проблемні питання, пов'язані з розумінням поняття структурної частини злочинної організації.

Відтак, **метою статті** є комплексне дослідження структурної частини як кримінально-правової ознаки ієрархічності злочинної організації.

Насамперед, необхідно проаналізувати семантику термінів “частина”, “структурний” та “структура”. У тлумачному словнику частина визначається як: 1) окрема одиниця, пайка, шматок і т. ін., які відділяються від чогось цілого; ділянка якої-небудь площі, поверхні тощо; певна кількість кого-небудь, що за якимись ознаками вирізняється із загальної кількості людей; 2) складова одиниця, елемент цілого; складовий елемент, деталь якого-небудь механізму, устаткування, машини тощо; складова частина чого – необхідний органічний компонент, що входить до складу якої-небудь єдності, системи, цілого; 3) розділ якого-небудь твору літератури, мистецтва і т. ін. 4) відділ певної установи, окрема галузь управління, яка-небудь спеціалізована служба і т. ін. 5) окрема військова одиниця [3, С. 1594]. Водночас структурний позначається як такий, що має певну структуру; пов’язаний з вивченням, зображенням і т. ін. структури [3, С. 1405]. Під структурною розуміють: 1) взаєморозміщення та взаємозв’язок складових частин цілого; будову; 2) устрій, організацію чого-небудь [3, С. 1405]. Виходячи зі змісту цих термінів, можна стверджувати, що структурна частина злочинної організації це її складовий елемент, який утворює певна організація людей, що за якимись ознаками вирізняється із загальної кількості учасників об’єднання.

Під структурною частиною у злочинній організації розуміють: групу (за попередньою змовою чи організовану) або окрему особу (М. І. Мельник) [4, С. 96]; двох чи більше учасників (Л. М. Демидова, І. В. Шедров) [5, С. 58; 6, С. 549]; групу учасників злочинної організації (Г. П. Жаровська, Ю. А. Цветков, У. А. Хасієв) [7, С. 89; 8, С. 14; 9, С. 213]; групу з двох або більше осіб, включаючи керівника, що входить у злочинне співтовариство чи злочинну організацію (Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов, К. Н. Сермавбрін, Пленум Верховного Суду Російської Федерації) [10, С. 12; 11; 12, С. 154]; організовану групу (П. С. Матишевський, А. Мондохонов) [13, С. 173; 14, С. 41].

На наш погляд, структурною частиною повинна бути лише група осіб. Одного співучасника не доцільно визнавати структурною частиною, оскільки за таких обставин кожен член злочинної організації є структурною частиною. А це суперечить позиції законодавця, який поряд із членами стійкого ієрархічного об’єднання називає структурні частини такого об’єднання.

Така група може бути як організованою, так і групою осіб за попередньою змовою, що характеризується розподілом ролей. Визнання структурними частинами лише організованих груп у КК України є недоцільним, оскільки функціонування двох осіб не можна буде визнати структурною частиною, тому що організованою групою є об’єднання трьох і більше осіб.

Виходячи з цього, структурна частина складається з декількох (двох і більше) осіб. Цей підрозділ злочинної організації може мати ознаки як групи осіб за попередньою змовою, так і організованої групи, проте їх не можна відносити до цих форм співучасті, оскільки вони є складовими злочинної організації.

У теорії кримінального права вважають, що якщо структурна частина є групою осіб, то таких структурних частин у злочинній організації має бути декілька, тобто дві і більше (П. С. Матишевський, М. І. Мельник, І. К. Туркевич, Є. В. Фесенко, І. В. Щедров [4, С. 96; 13, С. 173; 15, С. 74; 6, С. 549]). Аналіз ч. 4 ст. 28 КК України також дає підстави стверджувати, що таких частин має бути декілька. Таким чином, у злочинній організації структурних частин повинно бути декілька (дві і більше).

На наш погляд, структурна частина є своєрідним підрозділом злочинної організації, тому як будь-який підрозділ вона повинна мати свого керівника. Л. М. Демидова вважає, що структурна частина має керівника, який може входити до її складу або не входити, але бути в складі злочинної організації [5, С. 58].

Мінімальну кількість підлеглих в одного керівника може становити одна особа. Виходячи з цього, цей підрозділ злочинної організації утворює як мінімум один керівник і рядовий учасник.

Л. М. Демидова слушно зауважує, що учасники структурної частини підпорядковуються своєму керівнику (керівнику злочинної організації, єдиному керівнику центру, керівнику структурної частини) [5, С. 58]. І. В. Щедров зазначає, що учасники структурного підрозділу (частини) терористичної організації підпорядковуються одноособовому загальному керівному органу [6, С. 549].

Однак, на наш погляд, не слід виключати випадків, коли структурна частина може мати декількох керівників.

Керівник структурної частини може бути керівником усієї злочинної організації. З огляду на це, можна виділити два типи керівників структурних частин: 1) особа, що здійснює керівництво лише структурною частиною; 2) особа, що керує як структурною частиною, так і усією злочинною організацією (або входить до її керівного органу). Так, А. створив злочинну організацію з метою незаконного заволодіння цукром, яка складалася з двох груп, до складу яких входило восьмеро учасників. А. керував діяльністю організації та обох груп, планував її та розподіляв ролі між учасниками. Б. керував діяльністю однієї із структурних частин організації [16].

Водночас рядовими учасниками у структурній частині можуть бути:

1) члени злочинної організації – це особи, які утворюють постійний склад об'єднання і систематично беруть участь у вчиненні злочинів;

2) учасниками злочинної організації, що не виступають її членами. Так організоване злочинне об'єднання, що спеціалізувалася на шахрайствах, учинених способом фінансової піраміди, складалося з декількох структурних частин, що діяли під виглядом благодійних фондів. До складу структурних частин входили особи, які взагалі не були обізнані з планами злочинної діяльності об'єднання, або ж частково володіли інформацією про злочинну діяльність об'єднання. Ці особи займали посади директорів, менеджерів, лекторів, юристів, працівників охорони, касирів тощо [17];

3) потерпілі, псевдопотерпілі. Прикладом цього є злочинна організація, що спеціалізувалася на сутенерстві та втягненні осіб у заняття проституцією, складалася з двох організованих злочинних груп і чотирьох структурних частин. Кожна структурна частина мала свого керівника (члена злочинної організації), якому підпорядковувалося більше десяти повій (які були як потерпілими, так і псевдопотерпілими, оскільки одна частина з них працювала примусово, а інша – добровільно) та декількох учасників, що не були членами злочинної організації [18].

У теорії кримінального права стверджується, що структурним підрозділом злочинного співтовариства (злочинної організації) є функціонально і (чи) територіально відособлена група [8, С. 213; 11]. Ю. А. Цветков зазначає, що функціональний структурний підрозділ – це відособлена група осіб, що на постійній основі спільно виконує одну або декілька взаємозв'язаних функцій злочинної організації. Територіальний структурний підрозділ злочинної організації – це в деякому розумінні її філія, що виконує всі або переважну частину функцій злочинної організації на певній території [8, С. 77].

З огляду на це, можна виділити такі види структурних частин: 1) територіальні; 2) функціональні.

Під територіальними структурними частинами слід розуміти відокремлені групи, що діють на різних територіях і виконують ті ж самі функції, що й злочинна організація в цілому. Наприклад, організоване злочинне об'єднання, що спеціалізувалася на шахрайствах, учинених способом фінансової піраміди, складалося з декількох структурних частин, що діяли під виглядом благодійних фондів “Відродження”, “Таврида”, “Скіфія”, “Полтава”, “Союз”, “Мрія”, “Дніпро” тощо, в різних містах України – Запоріжжі, Полтаві, Сімферополі, Харкові, Херсоні [17].

Функціональними структурними частинами є відокремлені групи, які виконують одну або декілька функцій злочинної організації. Водночас структурні підрозділи можуть виконувати різні функції по відношенню один до одного.

Доцільно виділити й так звані змішані (функціонально-територіальні або територіально-функціональні) структурні частини. Тобто,

структурні підрозділи, що діють на різних територіях і виконують різні функції.

Функціональне призначення структурних частин злочинної організації у теорії кримінального права розкривають по-різному: керівництво чи координація злочинної діяльності або забезпечення функціонування відповідних структур самої злочинної організації чи інших злочинних груп (М. І. Мельник) [4, С. 96]; технічне забезпечення, зв'язок, розвідка, особиста охорона (П. С. Матишевський) [13, С. 173]; безпосереднє вчинення злочинів, підбір виконавців злочинів, контроль їх діяльності, забезпечення прикриття, розвідка і контррозвідка, формування спільної каси і розподіл її в разі необхідності, встановлення корумпованих зв'язків, відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, персональна охорона (І. К. Туркевич та Є. В. Фесенко) [6, С. 74]; виконання певного завдання (функції), що визначається злочинною організацією або її керівником (єдиним керівним центром) (Л. М. Демидова) [5, С. 58]; здійснення дій певного напрямку відповідно до мети злочинного співтовариства (злочинної організації), наприклад: підготовки злочину; підшукування місць збуту майна, здобутого злочинним шляхом, або наркотичних засобів; забезпечення злочинного співтовариства (злочинної організації) транспортом або іншими технічними засобами; встановлення зв'язку з посадовими особами державних органів, представниками комерційних та інших організацій для забезпечення безкарності злочинного співтовариства і здійснюваних ним злочинних дій, "відмивання" грошових коштів або іншого майна, придбаного незаконним шляхом; створення умов для переховування членів злочинного співтовариства, засобів або знарядь учинення злочинів, слідів злочинів або предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо (Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов) [10, С. 12]; виконання всіх або частини її функцій, у тому числі й тих, які самі по собі, у відриві від злочинної діяльності всієї організації, складу злочину не утворюють (Ю. А. Цветков, У. А. Хасієв) [8, С. 213; 9, С. 14]; здійснення відповідно до характеру злочинної діяльності організації та її мети окремих видів злочинних дій: підшукування і вивчення об'єкта злочину, забезпечення організації зброєю, транспортом, технічний персонал, налагодження корупційних зв'язків, охорона (Г. П. Жаровська) [7, С. 89]; виконання певних завдань, що визначаються керівником злочинної організації (В. А. Робак) [19, С. 64]; здійснення злочинної діяльності в межах і відповідно до мети злочинного співтовариства (злочинної організації); вирішення загальних завдань злочинного співтовариства (злочинної організації), вчинення не лише окремих злочинів (дача хабаря, підроблення документів тощо), але і виконання інших завдань, спрямованих на забезпечення функціонування злочинного співтовариства чи злочинної організації.

зації (Пленум Верховного Суду Російської Федерації) [11]; здійснення певного напрямку діяльності злочинної організації у рамках і відповідно до її мети, наприклад, підготовку злочинів, підшукування місць збуту майна, здобутого злочинним шляхом, забезпечення злочинної організації транспортом або іншими технічними засобами; встановлення зв'язків з посадовцями державних органів, представниками комерційних і інших організацій для забезпечення безкарності членів злочинної організації, відмивання грошових коштів і іншого майна, придбаного незаконним шляхом тощо; створення умов для приховання членів злочинного співтовариства, знарядь вчинення злочину, слідів злочину, або предметів, здобутих злочинним шляхом (К. Н. Сермавбрин) [12, С. 154].

На підставі аналізу вищезазначених положень можна стверджувати, що структурні частини злочинної організації виконують такі функції: 1) безпосереднє вчинення злочинів; 2) підготовка до вчинення злочинів (підбір виконавців, підшукування і вивчення об'єктів злочинів); 3) легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом; 4) керівництво чи координація злочинної діяльності чи забезпечення функціонування відповідних структур самої злочинної організації або інших злочинних груп; 5) розвідка і контррозвідка; 6) особиста охорона учасників злочинної організації; 7) забезпечення прикриття злочинної діяльності (створення легальних суб'єктів господарської діяльності, переховування учасників злочинної організації, знарядь і засобів учинення злочинів, слідів злочинів або предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо); 8) формування спільного грошового фонду і розподіл його в разі необхідності; 9) встановлення корумпованих зв'язків у органах державної влади; 10) підшукування місць збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; 11) забезпечення зброєю, транспортом, зв'язком або іншими технічними засобами.

Структурна частина виконує всі або частину функцій злочинної організації. Функції структурних частин нагадують функції співучасників злочину, тому їх можна класифікувати, насамперед, за цією ознакою. Крім того, ці функції можна поділити на дві групи: 1) функції, що спрямовані на безпосереднє вчинення злочинів, і 2) функції, що спрямовані на забезпечення функціонування всієї злочинної організації (забезпечення її злочинної діяльності).

Водночас функції структурних частин злочинної організації повинні перебувати у безпосередньому причинному зв'язку з вчиненням злочинів, співучаство в злочинні, оскільки самі по собі вони не завжди утворюють склад злочину.

Аналіз функцій структурної частини дає підстави стверджувати, що вона в певній мірі характеризується тими ж ознаками, що й злочинна організація.

У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі основні положення про структурні частини:

1) структурною частиною може бути лише група осіб (тобто дві і більше особи). Така група може бути як організованою, так і групою осіб за попередньою змовою, що характеризується розподілом ролей.

2) структурну частину утворює як мінімум один керівник структурної частини та рядовий учасник. Тобто, у структурній частині принаймні одна особа повинна виконувати функції організатора й одна виконавця (може бути кілька організаторів і виконавців; одна особа одночасно може виконувати і функції організатора і виконавця; поряд з цим інші особи можуть виконувати функції підбурювача, пособника);

3) структурна частина в злочинній організації виконує функції, що спрямовані на безпосереднє вчинення злочинів або забезпечення функціонування всієї злочинної організації (забезпечення її злочинної діяльності).

Список використаних джерел

1. Столбовий В. П. Кримінально-правове розмежування організованої злочинної групи та злочинної організації / В. П. Столбовий, А. А. Вознюк // Наук. вісник Львів. юрид. ін-ту. Серія юридична. – 2005. – Вип. 1. – С. 35–43.

2. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації / А. А. Вознюк // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2011. – № 2 (2). – С. 84–91.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с. : іл.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – К.: Юрид. думка, 2008. – 1216 с.

5. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Людмила Миколаївна Демидова. – Х., 2003. – 163 с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Андрушко П. П., Арсенюк Т. М., Бантишев О. Ф. та ін.]; за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.

7. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Галина Петрівна Жаровська. – К., 2004. – 211 с.

8. Цветков Ю. А. Преступное сообщество (преступная организация): уголовно-правовой и криминологический анализ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрий Анатольевич Цветков. – М., 2004. – 226 с.

9. Хасиев У. А. Организованная преступность в Российской Федерации: уголовно-правовой и криминологический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Умар Ахмадиевич Хасиев. – Саратов, 2006. – 260 с.

Борьба с организованной преступностью и коррупцией (теория и практика)

10. Гаухман Л. Д. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации): [комментарий] / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М. : Учебно-консультационный центр “ЮрИнфоР”, 1997. – 32 с.

11. О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации) или участия в нем (ней) : постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 июня 2010 г. № 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vsrf.ru/Show_pdf.php?Id=6476.

12. Сермавбрин К. Н. Уголовная ответственность за создание, руководство и участие в преступной организации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Константин Николаевич Сермавбрин. – М., 2002. – 228 с.

13. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів] / П. С. Матишевський. – К. : А. С. К., 2001. – 352 с. – (Економіка. Фінанси. Право).

14. Мондохонов А. Структурное подразделение преступного сообщества (преступной организации) / А. Мондохонов // Уголовное право. – 2009. – № 1. – С. 39–41.

15. Щедров І. В. Терористична організація як різновид злочинної організації / І. В. Щедров // Держава і право. – 2011. – Вип. 53. – С. 546–551.

16. Вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області. Кримінальна справа № 1–2/2010 р. Єдиний державний реєстр судових рішень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10607614>.

17. Вирок Центрального районного суду м. Сімферополя. Кримінальна справа № 1-394/2010 р. Єдиний державний реєстр судових рішень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/13179430>.

18. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області. Кримінальна справа № 1-753/2008 р. Єдиний державний реєстр судових рішень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/5752663>.

19. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Володимир Анатолійович Робак. – К., 2008. – 259 с.

В статье исследуются уголовно-правовые проблемы понятия и признаков структурной части преступной организации.

The article deals with the examination of the criminal-legal problems of the concept and the characters of the structural part of the criminal organization.

Стаття надійшла до редакції журналу 17 жовтня 2012 року.